

İmâm Şâfiî'yi Ehl-i Hadis Ekolü İçinde Değerlendirmek Mümkün müdür?¹

Mansur KOÇINKAĞ²

Öz

İmâm Şâfiî'nin ehl-i hadisten olduğuna veya ehl-i hadisin kurucu imâmı kabul edildiğine dair modern bazı iddialar söz konusudur. Bu tür iddialar, büyük oranda Şâfiî'nin hadis ve sünnete yönelik teorik ifadelerine veya daha sonraki kaynaklarda yer alan tarihî bazı rivâyetlere dayanır. Hâlbuki bu konuda sağlıklı bir sonuca ulaşmak için hicrî üçüncü asırda kaleme alınan hadis ve tarih kitaplarını incelemek gerekir. Biz de bu çalışmada hicrî üçüncü asırda yaşayan ehl-i hadisin eserlerini incelemek suretiyle onun konumunu tespit etmeye çalıştık. Ulaştığımız neticeye göre ehl-i hadis, tarih kitaplarında Şâfiî'nin biyografisine yeterince temas etmemiş, hadis kaynaklarında ondan pek hadis rivayet etmemiş ve ismine dahi nadiren temas etmiştir. Dolayısıyla Şâfiî'nin ehl-i hadisin kurucularından olduğu iddiası bir yana, Şâfiî'nin bu ekole mensup olduğu dahi söylenemez.

Anahtar Sözcükler: İslam Hukuku, Ehl-i Hadis, Ehl-i Re'y, Şâfiî, Hicrî Üçüncü Asır

Is it Possible to Evaluate Imâm Shâfi'î within Ahl al-Hadith School?

Abstract

There are some modern claims that Imâm Shâfi'î is considered to be one of Ahl al-hadith or that he is accepted as the founder of Ahl al-hadith. Such claims are mostly based on the theoretical statements of Shâfi'î regarding hadith and sunnah or some narrations in later sources. However, in order to reach a solid conclusion on this subject, it is necessary to examine hadith and history books specifically written in the third century AH. In this study, we are determined to reveal his position by examining the works written by Ahl al-hadith in the third century AH. According to the result we have reached, Ahl al-hadith did not sufficiently mention the biography of Shâfi'î, neither narrate many hadiths from him, but rarely mentioned his name from time to time. Therefore, it is not very accurate to consider Shâfi'î as a member of this school, let alone being one of the founders of the school.

Keywords: Islamic Law, Ahl al-Hadith, Ahl al-Ra'y, Shâfi'î, Third Century AH

¹ Bu çalışma TÜBİTAK desteğiyle Oxford Üniversitesi'nde 2019-2020 tarihinde hazırladığım "The Influence of al-Shâfi'î on the Development of Islamic Law and Hadîth in the Third Century AH" adlı projenin ilk bölümünün geliştirilmiş halidir. Önemli katkılarından dolayı Prof. C. Melchert'e şükranlarımı sunarım.

² Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı, mansur-kocinkag@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-2589-945X

Citation/©: . Koçinkağ, M. (2020). İmâm Şâfiî'yi Ehl-i Hadis Ekolü İçinde Değerlendirmek Mümkün müdür? *Theosophia*, 1, 1-13.

Makale Türü: Araştırma Makalesi – Research Article

Geliş Tarihi/Received: 27.10.2020 – Kabul Tarihi/Accepted: 17.11.2020

Giriş

Son dönemde yapılan bazı çalışmalarda “Sünnî paradigmanın oluşumunda Şâfiî'nin (ö. 204/820) rolü” merkezî bir konuma yerleştirilse³ de çalışmanın başında bunun abartılı bir iddia olduğunu belirtmemiz yerinde olacaktır. Fakat fıkıh disiplininin oluşumunda Ebû Hanîfe'nin (ö. 150/767) rolü ne denli büyükse fıkıh usûlü alanında Şâfiî'nin rolünün de bu denli belirgin olduğunu söylememiz mümkündür. Sünnî paradigmanın oluşumunda ise fukahâdan ziyade Eş'arî (ö. 324/935) ve Mâturîdî'nin (ö. 333/944) etkisinin daha belirgin olduğu kabul edilir. Fakat sadece bir âlim üzerinden Sünnî paradigmanın oluşumunun tasviri pek çok açıdan eksiklikler barındırmakla beraber mezhebin teşekkülünde pek çok âlimin katkısını göz ardı etmek anlamına da gelir. Zira Hanefîlik ile Ebû Hanîfe'nin görüşleri, Şâfiîlik ile Şâfiî'nin görüşleri, Eşarîlik ile Eşarî'nin görüşleri ve Mâturidîlik ile Maturidî'nin görüşleri her zaman uyum arz etmediği gibi zaman zaman taban tabana zıtlık taşıması dahi mümkündür.

İmâm Şâfiî'nin ehl-i hadis içinde mi ehl-i re'y içinde mi ele alınacağı uzun bir süredir tartışılan bir meseledir. Nitekim bazıları onu ehl-i hadis içinde zikrederken İbn Lebbâd (ö. 333/944), Şâfiî'ye reddiye olarak kaleme aldığı eserinde özet olarak onun hadisleri bırakıp re'ye göre amel ettiğini öne sürer.⁴ Birinin ehl-i re'y içinde mi yoksa ehl-i hadis içinde mi yer alacağına dair tartışma her iki kavramın kapsamı hakkındaki belirsizliğin bir sonucudur. Zira bu kavramların fikhî değil kalamî olduğunu iddia edenler olduğu gibi bunun salt içtihadı başvurup başvurmamakla ilgili olduğunu iddia edenler dahi bulunmaktadır.⁵

Daha önce müstakil bazı çalışmalarda bu kavramların mahiyetini uzun uzadıya ele aldığımızdan⁶ burada bu konuya tekrar temas etmemiz israf-ı kalam olarak değerlendirilebilir. Fakat kısaca ifade etmek gerekirse her iki kavram arasındaki farkın şu olduğu kanaatindeyiz: Dinî bilginin hadis ve rivayetlerin aktarımıyla ele alınmasını savunanların ehl-i hadis, buradan elde edilen bilgilerin insan tarafından tekrar formüle edilip kişiye ait cümlelerle ifade edenlerin ehl-i re'y olarak değerlendirilmesi mümkündür. Dolayısıyla Şeybânî'nin (ö. 189/805) *el-Asl* kitabı re'y ekolünün ilk örneklerinden iken *el-Muvatta* hadis ehlinin ilk fıkıh eserlerinden kabul edilebilir. Bu cümlelerde *el-Asl*'in hiç hadis içermediği veya *el-Muvatta*'ın Mâlik'e ait yorum ihtiva etmediği anlaşılmalıdır, fakat kitapların hacimleriyle mukayese edildiğinde *el-Asl*'da hadisin, *el-Muvatta*'da re'yin oranı son derece düşüktür. Bu iki yazım üslubundan sonra kaleme alınan *el-Ümm* ve *el-Mudevvene* gibi kitaplar ise hem konuyla ilgili hadisleri hem de insan tarafından formüle edilen fikhî yorumları içeren memzûc eserler olarak ya da re'y daha baskın olduğundan re'y merkezli eserler olarak kabul edilebilir. Hanbelî mezhebinin de zamanla re'ye yöneldiğini kabul etmekle beraber Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), insanın bizzat kendi cümleleriyle kaleme alınan fıkıh eserlerini bidat olarak nitelemiş, Şâfiî ve Ebû Hanîfe'yi bundan dolayı tenkit etmiş ve *el-Muvatta*'nın dahi Mâlik'in yorumlarından

³ M. Hayri Kırbasoğlu, *Sünnî Paradigmanın Oluşumunda Şâfiî'nin Rolü* (Derleme), Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 2003.

⁴ İbn Lebbâd el-Kayravânî, *er-Redd 'alâ's-Şâfiî*, Tunus: Dâru'l-'arab, 1406/1986.

⁵ Detaylı bilgi için bkz. Mansur Koçinkağ, *Erken Dönem İslam Hukuk Düşüncesinde Re'y ve Hadis*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2018; “Erken Dönem Fıkıh Düşüncesinde Ehl-i Re'y ve Ehl-i Hadis Ayrımı”, *ÇÖMÜ İlahiyat Fak. Dergisi*, (2017), sy. 10, 53-78; “İmâm Şâfiî'ye Göre Fıkıh İlmi Açısından Hadisin İsnâdının Sıhhati Yeterli midir?”, *Şırnak İlahiyat Fak. Dergisi*, 9/3, (Aralık 2018), 621-644.

⁶ Koçinkağ, *Erken Dönem İslam Hukuk Düşüncesinde Re'y ve Hadis*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2018; “Erken Dönem Fıkıh Düşüncesinde Ehl-i Re'y ve Ehl-i Hadis Ayrımı”, *ÇÖMÜ İlahiyat Fak. Dergisi*, (2017), sy. 10, 53-78.

arındırılması gerektiğini teklif ederek daha muhafazakâr bir çizgi takip etmiştir.⁷ Dolayısıyla hicrî ikinci asırda Mâlik'in öncülük ettiği ehl-i hadis ile mihne sonrasında daha muhafazakâr bir yol takip eden ehl-i hadis re'ye mesafeli oluşları arasında bazı farklılıklar olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada incelemeye çalıştığımız husus, farklı bir bakış açısıyla müstakil şekilde Yunus Apaydın'ın "Ehl-i Hadis Zihniyetinin Teorisyonu Olarak Şâfiî" adlı çalışmasına da konu edilmiştir.⁸ Apaydın, özet olarak ehl-i hadisi bir zihniyet meselesi olarak ele almakta ve rivâyetlerden hareketle sahâbeden itibaren bu kavramların izdüşümlerine temas etmektedir. Ona göre ehl-i hadis zihniyetinin göstergeleri; re'y karşıtlığı, sahih hadis vurgusu, fikhî nakle bağlama arzusu, fikhî dinle özdeşleştirilmesi ve taklit karşıtlığıdır. Apaydın, bu kriterleri zikretmesine rağmen Şâfiî'nin ehl-i hadis ekolünün öncüsü olduğunu iddia etmekte ve onun orta yolcu olduğuna dair İbn Haldûn'un açıklamasını zorlama yorumlarla farklı şekilde değerlendirmektedir.

Öncelikle Şâfiî'nin re'y karşıtı olduğunu iddia etmek pek mümkün değildir. Ehl-i hadis kıyasa mesafeli durduğu bir dönemde Şâfiî'nin kıyasın vacip olduğunu öne sürmesi⁹ ve eserlerinde en az Hanefîler kadar re'ye/ictihada başvurması bu iddianın tutarlı olmadığını gösterir. İstihsân üzerinden meselenin temellendirilmesi de isabetli değildir. Zira Hanefîlerin istihsân kavramı bağlamında yaptıkları açıklamaların büyük kısmının Şâfiî ekolü tarafından kabul edilen hususlar olduğu, fakat bunların tahsîs kavramıyla karşılandığı açıktır.¹⁰ Ayrıca Şâfiî'nin istihsân kavramı bağlamında sarf ettiği hususların Hanefî usûl kitaplarında dile getirilen bilgilerle pek uyum arz etmemesi dolayısıyla onun kime karşı istihsâna bu denli sert eleştiriler yönelttiği net değildir. Aynı şekilde oran olarak farklılık arz etse de taklit karşıtlığı ve sahih hadis vurgusu gibi kriterleri Ebû Hanîfe ve ashâbında da görmek mümkündür.¹¹

Şâfiî'nin orta yolcu veya sentezci olduğuna dair görüş sadece İbn Haldûn tarafından değil, daha önce Kadî İyâz tarafından da dile getirilmiştir. Ayrıca Ahmed b. Hanbel'den aktarılan bazı sözlerde de bunun izlerini görmek mümkündür. Aktarılan bu bilgileri bir kenara bırakır, bizzat kendimiz herhangi fikhî bir meselede *el-Muvatta*, *el-Umm* ve *el-Asl*'i mukayeseli şekilde incelediğimizde Şâfiî'nin faaliyetinin mahiyeti ortaya çıkacaktır.¹² Dolayısıyla bu konuda sağlıklı bir sonuca ulaşmak için aktarılan bilgilerden ziyade doğrudan fikhî metinlerinden hareket edilmelidir. Ayrıca Şâfiî'nin ehl-i hadis içinde zikredilmesi gerektiğini savunanlara şu önemli soruyu sormamız yerinde olacaktır:

⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Mesâ'il*, (Abdullâh rivâyeti), Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1401/1981, 437; İbn Receb el-Hanbelî, *Şerhu 'İleli't-Tirmizî*, (thk. Hemmâm 'Abdurrahîm), Ürdün: Mektebetü'l-Menâr, 1407/1987, I, 345.

⁸ Yunus Apaydın, "Ehl-i Hadis Zihniyetinin Teorisyonu Olarak Şâfiî", *İmam Şâfiî ve Şâfiîlik*, Plural Publications, Köln 2018.

⁹ Şâfiî, *er-Risâle*, (thk. Ahmed M. Şâkir), Mısır: Mektebetü'l-Halebî, 1358/1940, 25.

¹⁰ Sübkî, *el-İbhâc fî şerhi'l-Minhâc*, Dârul-buhûs li'd-dirâsâti'l-İslâmiyye, 2004, 6: 2659 vd.

¹¹ Koçinkağ, "İmam Şâfiî'ye Göre Fıkıh İlmi Açısından Hadisin İsnâdının Sıhhati Yeterli midir?", 629.

قَالَ أَبُو يَوْسُفَ: فَهَلْ عِنْدَهُ أَثَرٌ مُسْتَنَدٌ عَنِ الثَّقَاتِ (الرد على سير الأوزاعي، ص 22).

قال الشيباني: فإنما يُقاس مالم يأت فيه أثر على ما جاءت فيه الآثار (الحجة على أهل المدينة، 44/1).

قال الشيباني: فَيُنْبَغِي لِمَنْ قَاسَ أَنْ [يُقَيَسَ عَلَى] السَّنَةِ مَالِمَ يَأْت فِيهِ أَثَرٌ (الحجة على أهل المدينة، 45/1).

قال الشيباني: وَقَدْ رَوَى هَذِهِ الْأَحَادِيثَ مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ فَكَيْفَ تَرَكْتَ هَذِهِ الْأَثَارَ وَلَمْ تَتْرِكْ إِلَى أَثَرٍ مِثْلِهَا (الحجة على أهل المدينة، 67/1).

قال الشيباني: فَكُلَّ ذَلِكَ تَرَكَ الْأَثَارَ الَّتِي رَوَاهَا، فَعَجِبَا لِمَنْ زَعَمَ أَنَّ أَهْلَ الْمَدِينَةِ يَقُولُونَ بِالْأَثَارِ وَهُمْ يَرَوْنَهَا، ثُمَّ يَتْرَكُونَهَا عِيَانًا إِلَى غَيْرِ أَثَرٍ (الحجة على أهل المدينة، 67/1).

قال الشيباني: لَوْلَا مَا جَاءَ مِنَ الْأَثَارِ كَانَ الْقِيَاسُ عَلَى مَا قَالَ أَهْلَ الْمَدِينَةِ وَلَكِنْ لَا قِيَاسَ مَعَ أَثَرٍ وَلَيْسَ يَنْبَغِي إِلَّا أَنْ يَنْقَادَ لِلْأَثَارِ (الحجة على أهل المدينة، 204/1).

قال أبو حنيفة: لَا يَحِلُّ لِأَحَدٍ أَنْ يَأْخُذَ بِقَوْلِنَا مَا لَمْ يَعْرِفْ مَأْخُذَهُ مِنَ الْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ أَوْ إِجْمَاعِ الْأُمَّةِ وَالْقِيَاسِ الْجَلِيِّ فِي الْمَسْأَلَةِ.

¹² Detaylı bilgi için bkz. Koçinkağ, *Re'y ve Hadis*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2018.

“Şâfiî iddia edildiği üzere ehl-i hadisin teorisyeni veya ehl-i hadis içinde önemli bir figür ise neden bunun izlerini hicrî üçüncü asırda kaleme alınmış eserlerde pek bulamıyoruz?”

Şâfiî'yi ehl-i hadis içinde ele alanların temelde şu üç kritere temas ettikleri söylenebilir: (1) Şâfiî, hadis ve haber-i vahidin hücciyetini ön plana çıkarmıştır. (2) İctihadın alanını daraltmıştır. (3) Onun hadise yönelik çalışmalarının bir sonucu olarak hadis ilmi, hicrî üçüncü asırda altın çağını yaşamıştır.

Öncelikle henüz çalışmanın başında şunu rahatlıkla ifade edebiliriz ki Şâfiî tarafından hadis ve haber-i vâhidin önemine dair sarf edilen ifadelerinin benzerlerini Ebû Yusuf (ö. 182/798) ve Muhammed eş-Şeybânî'nin eserlerinde de görmemiz mümkündür.¹³ Öyle ki *Risale'*de haber-i vâhidin hücciyetiyle ilgili zikredilen delillerin pek çoğu yakın argümanlarla *As'*da da yer alır. Nitekim Wael B. Hallaq da *A History of Islamic Legal Theories* adlı eserinde Şeybânî'nin bu yöndeki gayretlerine dikkat çeker.¹⁴ Fakat bu yaklaşımın, Hanefî ekolünde Ebû Yusuf'la değil de Şeybânî ile başladığına dair ortaya koyduğu izlenimin gerçeği tam yansıttığını söylemek zordur.¹⁵ Elbette tek isnâdli hadisler hususunda Şeybânî'ye göre Ebû Yusuf'un daha ihtiyatlı olduğunu söylemek mümkün olsa da onun kitaplarında da hadislere vurgunun çok olduğu görülür. Ayrıca Hallaq ve M. Emin Özafşar gibi nazârî ifadeler üzerinden Şâfiî'nin doktrinini ele alanların aksine başka bir çalışmamızda Şâfiî'nin hadisin sıhhatiyle yetinmediği, onun da pek çok fakih gibi uygulamalı şekilde tevarüs eden fikhî geleneğe bağlı kaldığını örneklerle tespit etmiştik.¹⁶ Dolayısıyla buradan hareketle bir ayırımın sağlıklı sonuçlara ulaştırması pek mümkün değildir. Muhtemelen sadece hadise yönelik vurgunun Şâfiî'de daha belirgin ve güçlü olduğuna dair bir ifade kullanılabilir.¹⁷

İkincisi Şâfiî'nin içtihadın kapsamını daralttığına dair iddia ispat edilmeye muhtaçtır. Zira o, kendisinden önce hem Iraklılar hem Hicazlılar tarafından yaygın şekilde kabul edilen mürsel türü rivayetleri ve sahabî kavlini tamamen veya büyük oranda reddetmekte, bunların kabulü yerine içtihadı başvurulması gerektiğini öne sürmektedir. İctihadın alanını daraltan birinin böyle bir gayret içinde olması pek makul değildir. Zira hicrî ikinci asırda kaleme alınan Âsâr, Muvatta ve Musannef türü eserler merfû-muttasıl hadisten ziyade mevkûf, maktû' ve munkatî' türü rivayetler içermekteydi. Dolayısıyla munkatî', mevkûf ve maktû' rivayetlerin kabulü yerine içtihadı başvurulması gerektiğini savunan biri, pek çok rivâyet malzemesini işlevsiz hale getirmiş olmaktadır. Ayrıca o, Hanefîler tarafından kıyasa kapalı olduğu kabul edilen had ve kefarete gibi pek çok konuda içtihadın mümkün olduğunu savunarak kıyasın kapsamını genişletmiştir.¹⁸ Burada şu soru da akla gelebilir: Şâfiî, içtihadı kıyasa mı indirgedi yoksa kıyas ve içtihadı eşanlamlı şekilde kullanarak

¹³ Bkz. İmâm Şâfiî'ye Göre Fıkıh İlmi Açısından Hadisin İsnâdının Sıhhati Yeterli midir?, 629. Ayrıca bkz. Mehmet Özşenel, *Ebû Yusuf'un Hadis Anlayışı*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2011, 24-34.

¹⁴ Wael B. Hallaq, *A History of Islamic Legal Theories - An Introduction to Sunnî Usûl al-Fiqh-*, Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1997, s. 18; Mehmet E. Özafşar, *Hadîsi Yeniden Düşünmek*, Ankara: Ankara Okulu, 2000, 97 vd.

¹⁵ Bkz. Özşenel, *Ebû Yusuf'un Hadis Anlayışı*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2011.

¹⁶ Koçinkağ, “İmâm Şâfiî'ye Göre Fıkıh İlmi Açısından Hadisin İsnâdının Sıhhati Yeterli midir?”, 621-644.

¹⁷ Zişan Türcan şöyle der: “Esasen ehl-i re'y rivayetleri, uygulamayı yansıttığı oranda, Şâfiî ise sünnetin yegâne aracı olması bakımından önemsemektedir. Ona göre sünnet de vahiydir. Bu itibarla o, hadisi delil olması bakımından Kur'ân ile eşdeğer olarak takdim etmektedir.” (Zişan Türcan, “Hadis Şerhçiliğinin Doğuşu ve Gelişimi”, *Hitit Üniv. İlah. Fak. Dergisi*, 8/16, 2009/2, 111). Pek çok akademisyen tarafından dile getirilen bu tür açıklamaların gerçeği yansıttığını söylemek zordur. Zira Şâfiî ne hadis ile sünneti eşanlamlı kullanır, ne hadisin tamamen vahiy mahsulü olduğunu savunur, ne de Kur'ân ile hadisi/sünneti aynı seviyede görür.

¹⁸ Soner Duman, *Şâfiî'nin Kıyas Anlayışı*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2009, 47.

kıyasın kapsamını mı genişletti? Konuyla ilgili müstakil çalışması olan Soner Duman, Şâfiî'nin içtihadın alanını daraltmadığı, aksine kıyası usûl literatüründe yer alan kıyastan daha geniş anlamda kullandığını belirterek son dönemde kimi çevrelerce dile getirilen bu iddianın tutarsız olduğunu belirtir.¹⁹

Çalışmamız açısından önemli olan üçüncü iddiaya gelecek olursak Şâfiî, hicrî üçüncü asırda yaşayan muhaddisler üzerinde bu denli özgül ağırlığa sahip ise bunu onların eserlerinden hareketle ortaya koymamız mümkün olmalıdır. Fakat onların, Şâfiî'yi görmezlikten geldiklerini veya ondan hadis rivayet etmekten imtina ettiklerini ortaya koymamız halinde ehl-i hadisin ona karşı farklı bir tavır içinde olduğunu kabul etmemiz gerekecektir. Şâfiî'nin kendisini nasıl konumlandığına temas etmek gerekirse hadis hususunda ehl-i hadise başvuran ve fıkıh sahasında onlara pek itibar etmeyen biri olarak tasvir edebiliriz. Zira o, hadisin tespiti hususunda “ehl-i hadis bu hadisi tespit etmiş” veya “ehl-i hadis bu hadisi tespit etmemiştir” diyerek²⁰ onları farklı bir konuma yerleştirmekle kalmamış, hadis hususunda Ahmed b. Hanbel gibi öğrencilerine danışarak bu konuda onların daha mutkin olduğunu ifade etmiştir.²¹ Yine muhaddislere hitaben “siz eczacı bize ise tabibiz”²² sözünden hareketle kendisini nerede konumlandığını anlayabiliriz.

Çalışmamızın devamında Şâfiî'nin ehl-i hadis içinde yer alıp almadığını tespit sadedinde hicrî üçüncü asırda yaşayan muhaddislerin, tarih ve hadis kitaplarında Şâfiî'ye ne oranda atıfta bulduklarına ve ondan nasıl bahsettiklerine temas edeceğiz. Böylece Şâfiî'nin ehl-i hadis ekolü içinde yer alıp almadığını, daha doğru bir ifadeyle kendilerini ehl-i hadis kabul edenlerin onu ne oranda dikkate aldıklarını tespit etmeye çalışacağız.

1. Hadis Kaynaklarında Şâfiî'den Hadis Rivayet Edilmiş midir?

Bu başlık altında hicrî üçüncü asırda kaleme alınan hadis kaynaklarından hareketle İmâm Şâfiî'den ne oranda istifade edildiği, daha doğru bir ifadeyle ondan hadis rivayet edilip edilmediğini veya ismine yer verilip verilmediğini incelemeye çalışacağız. Bu bağlamda başvuracağımız hadis kaynakları; Abdürrezzak b. Hemmâm'ın (ö. 211/827) *el-Musannef*, Humeydî'nin (ö. 219/834) *el-Müsned*, Ebû Ubeyd'in (ö. 224/838) *et-Tahûr*, Sa'îd b. Mansûr'un (ö. 227/842) *es-Sünen*, Nu'aym b. Hammad'ın (ö. 228/843) *el-Fiten*, İbn Ca'd'ın (ö. 230/844) *el-Müsned*, İbn el-Medîni'nin (ö. 234/848) *İlel'ü'l-hadîs*, İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *el-Musannef*, İshâk b. Râhûye'nin (ö. 238/853) *el-Müsned*, Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *el-Müsned*, Ezrakî'nin (ö. 250/864) *Ahbâru Mekke*, İbn Zencûye'nin (ö. 251/865) *el-Emvâl*, Dârimî'nin (ö. 255/869) *es-Sünen* ve Mervezî'nin (ö. 294/906) *es-Sünne* adlı eserlerdir. Bu kaynaklarda Şâfiî'den ne oranda bahsedildiğine temas ettikten sonra kütüb-i sitteye özel bir başlık açıp altı kitaptan oluşan hadis koleksiyonunda ondan hadis rivayet edilip edilmediğini ayrıca inceleyeceğiz.

Abdürrezzak ile Şâfiî'nin karşılaşp karşılaşmadığına dair elimizde kesin kanıtlar bulunmasa da Şâfiî'nin beş yıl gibi uzun bir süre Yemen'de görev yapmasından, ortak bazı hocalarının

¹⁹ Duman, *Şâfiî'nin Kıyas Anlayışı*, 264.

²⁰ Şâfiî, *el-Ümm*, (thk. Rif'at Fevzî), Mansûra: Dârü'l-vefâ, 2001, 2: 378, 569, 3: 112, 192, 497.

²¹ Kâdî 'İyâz, *Tertîbü'l-madârik*, Fas: Matba'atü'l-Fedâle, 1965-1983, 1: 85

²² Zehebî, *Siyeru a'lamî'n-nubelâ*, (thk. Şu'ayb el-Arnâût ve diğerleri), Beyrut: 1402/1982, 10: 23.

olmasından, Şâfiî'nin *el-Risâle*'de "ehberenâ es-sika an Ma'mer" diye rivayet ettiği hadisin²³ farklı tariklerinden dolayı burada kastedilen kişinin büyük olasılıkla Abdürrezzak olduğundan hareketle birbirlerini gördükleri ve tanıdıkları söylenebilir. Fakat *el-Musannef*'te Mâlik'ten 210 civarında ve Ebû Hanîfe'den 70 civarında rivayet aktarılırken Şâfiî'den tek bir rivayete dahi yer verilmemiştir. Muhtemelen Abdürrezzak'ın Şâfiî'den yaşça büyük olması ve hadiste otorite olması bu tutumunda rol oynamıştır.

Hicrî üçüncü asrın ilk yarısında hadiste otorite kabul edilenlerden biri de Humeydî'dir. Kendisi Şâfiî ile Mekke'de tanışır, derslerinden hiç ayrılmaz ve onunla beraber Mısır'a gider. Humeydî, Şâfiî'den sonra ders halkasına kimin geçeceğine dair İbn Abdilhakem (ö. 268/882) ile Buveytî (ö. 231/846) arasındaki tartışmada Buveytî lehine tanıklık eder ve onun ders halkasının başına geçmesine katkıda bulunur. Diğer bir ifadeyle Şâfiî ile bu kadar yakın ilişkisi olan Humeydî, *el-Müsned* adlı eserinde İbn Uyeyne ve Mâlik'ten pek çok hadise yer vermesine rağmen Şâfiî'den ve Ebû Hanîfe'den herhangi bir rivayet aktarmaz.

Dilci ve fakih olan Ebû Ubeyd'in de Şâfiî ile teşriki mesaisi söz konusudur. Zira "kur"un temizlik mi hayız mı olduğuna dair Şâfiî ile aralarında bir tartışmanın dahi olduğu rivayet edilir. Ebû Ubeyd, Mâlik'in rivayetlerine ve görüşlerine yer verir, zaman zaman Ebû Hanîfe'den de ashab-ı re'y diye bahseder, fakat *et-Tahûr* adlı eserinde Şâfiî'nin ismine yer vermez. Onunla aynı dönemde yaşayan muhaddis Sa'îd b. Mansûr da *es-Sünen*'inde Şâfiî'den hiçbir rivayete temas etmez. Uzun yıllar Mısır'da yaşayan ve Şâfiî'nin büyük öğrencisi Buveytî ile hapisanede ölen Nuaym b. Hammâd da *el-Fiten*'de Şâfiî'den aktarılan hiçbir rivayeti zikretmez. İbn Ca'd'ın Şâfiî'yi tanıdığına dair elimizde net veriler olmasa da Mâlik'e öğrencilik yaptığından dolayı Şâfiî'yi tanımış olması muhtemeldir, fakat o da *el-Müsned* adlı eserinde Şâfiî'den aktarılan herhangi bir rivayete temas etmez.

Muhaddislerin bu genel tutumu sonraki âlimlerde de aynı şekilde devam eder. Örneğin İbnü'l-Medîni, Şâfiî'nin eserlerini çocuğuna ve etrafındakilere tavsiye ettiğine dair rivayetler bulunmasına rağmen onun da *el-İlel* adlı eserinde Şâfiî'nin ismine yer vermediği görülür. Aynı tutum İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannef* ve İbn İshak'ın *el-Müsned*'inde de göze çarpar. Bütün bu muhaddislerin Şâfiî'yi tanıdıklarına dair elimizde yeterince veri bulunmasına rağmen onun ismine yer vermedikleri ve onu görmezlikten geldikleri anlaşılmaktadır.

İbn Zencûye'nin *el-Emvâl*'i incelendiğinde Şâfiî'nin sadece bir rivayetinin yer aldığı, fakat Mecusilerle ilgili aktarılan uzun bir paragrafın neredeyse aynı lafızlarla *el-Ümm*'de mevcut olduğu görülür.²⁴ Bu bilgi Yunus b. Yahyâ tarafından aktarılmasına rağmen büyük olasılıkla müstensih hatasından dolayı burada kastedilen kişi Yusuf b. Yahya (el-Büveytî)dir. Bu önemli bilgi dolayısıyla hicrî üçüncü asrın ortalarında yaşayan âlimlerin elinde *el-Ümm*'ün Buveytî rivayetinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu da *el-Ümm*'ün 300'lü yıllarda telif edildiğine dair iddianın naifliğini gösteren pek çok delilden sadece biridir.²⁵ Dârimî'nin *es-Sünen* adlı eseri incelendiğinde Buveytî kanalıyla Şâfiî'den

²³ Şâfiî, *er-Risâle*, 236-237; 'Abdürrezzâk, *el-Musannef*, (thk. Habîbürrahmân el-A'zamî), Hindistan: el-Meclisü'l-İlmî, 1403/1983, 3: 380, 569, Ahmed, *el-Müsned*, Mu'essetü'r-risâle, 1421/2001, 1: 141.

²⁴ Şâfiî, *el-Ümm*, 5: 407; İbn Zencûye, *el-Emvâl*, Suudi Arabistan: Merkezü'l-Melik Faysal, 1406/1986, 1: 148.

²⁵ Bu iddia ve eleştirisi için bkz. Norman Calder, *Studies in Early Muslim Jurisprudence*, Oxford: Clarendon, 1993; El Shamsy, "Al-Shâfiî's Written Corpus: A Source-Critical Study", 199-220.

sadece üç rivayetin yer aldığı ve bu rivayetlerin yakın lafızlarla *el-Ümm*'de bulunduğu görülür.²⁶ Aynı şekilde Şâfiî mezhebine mensup olduğu iddia edilen Mervezî dahi *es-Sünne* adlı eserinde –görüşlerine yer verse de- Şâfiî'nin herhangi bir rivayetini aktarmaz.

Hicrî üçüncü asırda yaşayan muhaddislerden Şâfiî'den nisbeten fazla hadis rivayet edenler bizzat öğrencisi Ahmed b. Hanbel ve bir diğer öğrencisi Ebu'l-Velîd'in torunu Ezrakî'dir. Şâfiî'den *Muvatta* başta olmak üzere pek çok semâi olan Ahmed b. Hanbel dahi ondan ancak 12 civarında hadis rivayet eder.²⁷ Ezrakî ise Şâfiî'den 17 civarında hadis aktarır ve bunların tamamının Vâkidî'den aktarılan hadisler olması ilginç bir ayrıntıdır.²⁸ Zira Vâkidî, muhaddislerin ağır ithamlarına maruz kalmış ve *el-Ümm*'de dahi ismine pek yer verilmeyen biridir.

Kütüb-i Sittede Şâfiî'den Hadis Rivayet Edilmiş midir?

Kütüb-i sittenin, Şâfiî'nin etkisi sonucu kaleme alındığı ve hicrî üçüncü asrın altın çağı olmasında onun büyük katkısının olduğu iddia edilir.²⁹ Dolayısıyla kütüb-i sitte diye bilinen hadis koleksiyonunda Şâfiî'den rivayet edilen hadis sayısının bu konuda bir fikir vermesi beklenir. Buhârî ve Müslim'in *el-Câmi'* adlı eserlerinde Mâlik'ten bin civarında hadis aktarılırken Şâfiî'den ve Ebû Hanîfe'den tek bir hadis dahi aktarılmamış olması önemli bir ayrıntıdır. Buhârî, fikhî açıklamalar bağlamında iki yerde "İbn İdrîs" diye birinden bahseder,³⁰ onun da Şâfiî mi Abdullah b. İdrîs el-Evdî mi olduğu net değildir.³¹ Muhtemelen burada kastedilen kişinin Şâfiî olduğunu iddia edenler, Buhârî üzerinden ona paye çıkarmak isteyen bazı Şâfiîlerdir. Zira eserin başka yerlerinde İbn İdrîs ismi zikredilmesine rağmen oralarda kastedilen kişinin Şâfiî olmadığı açıktır.³² Müslim, kitabının girişinde "eimmetü ehli'l-hadis" kavramına yer verir ve bu bağlamda İmâm Mâlik, Şu'be b. Haccâc (ö. 160/776), İbn 'Uyeyne (ö. 198/814), Yahyâ b. Sa'îd el-Kattân (ö. 198/813) ve İbn Mehdî (ö. 198/813) gibi isimleri zikretmesine rağmen eserinde ne bu kavram bağlamında ne de başka yerlerde Şâfiî'nin ismine temas eder.³³

Tirmizî, Şâfiî'nin pek çok fikhî görüşüne temas etse de ondan aktarılan hadislere yer vermez. Fakat o, Şâfiî'nin görüşlerinin bir kısmını Buveytî, Ebu'l-Velîd (ö. 222/837), Ebû İsmail et-Tirmizî (ö. 280) ve Rebî'den (ö. 270/884) aktarmış olsa da büyük oranda Iraklı öğrencisi Za'feranî'den (ö. 260/874) aktarması,³⁴ diğer bir ifadeyle onun, baskın şekilde Şâfiî'nin kadîm görüşlerine yer vermesi önemli bir ayrıntıdır. Zira Şâfiî'nin, kadîm görüşlerinin aktarılmasını yasakladığına dair rivayetler

²⁶ Şâfiî, *el-Ümm*, 2: 526, Sindî, *Müsnedü's-Şâfiî*, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 1370/1951, 1: 63; Dârimî, *es-Sünen*, Beyrut: Dâru'l-Beşâ'iri'l-İslâmiyye, 1434/2013, 187.

²⁷ *Müsned*'in (Beyrut: Mu'essetü'r-risâle, 1421/2001) hadis rakamları: 1778, 4442, 5862, 8935, 8936, 8937, 8938, 11052, 15778, 16097, 19994, 24625, 24626.

²⁸ Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, Beyrut: Dârü'l-Endülüs, ts., 1: 21, 122, 127, 129, 130.

²⁹ Herbert Berg, "Hadis Tenkidi", *Hadis Tetkikler Dergisi*, sy. 16, 2018, 109; Türcan, "Hadis Şerhçiliğinin Doğuşu ve Gelişimi", 112.

³⁰ Buhârî, "Rikâz", 66, "Buyû", 84.

³¹ Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, Mısır: el-Mayba'atü'l-kubrâ el-Emîriyye, 1323/1906, 3: 81, 4: 86; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379/1960, 3: 364, 4: 391. Bedreddîn el-'Aynî, *'Umdetü'l-kârî*, Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-'arabî, ts., 9:99, 11: 305.

³² Buhârî, "Cihâd", 162, *Meğâzi*, 65, "Edeb", 68.

³³ Müslim, "Mukaddime".

³⁴ Tirmizî, *el-İtel*, (*el-Câmi'* ile beraber), Beyrut: er-Risâletü'l-'ilmiyye, 1430/2009, 6: 231.

mevcut olsa da realitenin böyle olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim Müzenî'nin (ö. 264/878) *el-Muhtasar*'ında da Şâfiî'nin kadîm görüşlerine yer verildiği görülür.³⁵

Nesâî de aynı şekilde *es-Sünen (el-Müctebâ)* adlı eserinde Şâfiî'den herhangi bir rivayete yer vermez, *es-Sünenü'l-kübrâ* adlı eserinde ise ondan aktarılan sadece bir hadise temas eder.³⁶ Kütüb-i sitte içinde sadece Ebû Dâvud ve İbn Mâce'nin Şâfiî'den hadis rivayet ettiği görülür. Ebû Dâvud ondan aktarılan üç hadise yer verirken İbn Mâce ise ondan iki hadis aktarır.³⁷ Dolayısıyla sadece Buhârî ve Müslim'de neredeyse Mâlik'ten bin civarında (isnad adedi itibariyle) hadis aktarılırken kütüb-i sitte koleksiyonun tamamında Şâfiî'den sadece 5 hadis rivayet edilmiştir.

Şuraya kadar temel hadis kaynaklarında görebildiğimiz kadarıyla hicrî üçüncü asırda yaşayan muhaddislerin neredeyse tamamı Şâfiî'yi tanımlarına rağmen bilinçli şekilde kendisinden aktarılan rivayetlere yer vermemiş ve onu görmezden gelmişlerdir. Aynı husus Ebû Hanîfe için de geçerlidir. Fakat ehl-i hadisin, Şâfiî'ye yönelik olumsuz tavrı mevcut olmasına rağmen tarih kitaplarında bundan pek bahsedilmez veya bu tutum görmezlikten gelinir. Muhtemelen hicrî üçüncü asırdan sonra Şâfiî'ye yönelik havanın değişmesinin etkisiyle hicrî üçüncü asırda yaşayan muhaddislerin tavrı unutulmaya yüz tutmuştur. Nitekim hicrî dördüncü asrın başlarında yaşayan Ebû Avâne, *el-Müstahrec* adlı eserinde -geneli Rebî kanalıyla rivayet edilen- Şâfiî'den aktarılan 115 civarında rivayete yer verir. Konunun daha sağlam bir zemine oturması için hadis kitaplarında yer alan bu bakış açısının tarih kitaplarında da söz konusu olup olmadığını bir sonraki alt başlıkta incelemeye devam edeceğiz.

2. Hicri Üçüncü Asırda Kaleme Alınan Tarih ve Terâcim Kitaplarında Şâfiî'den Bahsedilmiş midir?

Bu başlık altında hicrî üçüncü asırda kaleme alınan tarih ve terâcim türü eserlerde Şâfiî'nin biyografisine yer verilip verilmediğine, verilmişse kendisinden nasıl bahsedildiğine temas edeceğiz ve böylece muhaddislerin nazarında onun nasıl bir profile sahip olduğu ortaya çıkmış olacaktır. Bu bağlamda Kelbî'nin (ö. 204/820) *Cemheretü'n-neseb*, İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *et-Tabakât*, Halîfe b. Hayyat'ın (ö. 240/854) *et-Târih* ve *et-Tabakât*, Buhârî'nin (ö. 256/870) *et-Târîhu'l-evsat* ve *et-Târîhu'l-kebîr*, Müslim'in (ö. 261/875) *el-Künâ ve'l-esmâ*, 'İclî'nin (ö. 261/875) *es-Sikât*, Ebû Zur'a'nın (ö. 264/878) *ed-Du'afâ*, Fesevî'nin (ö. 277/890) *el-Ma'rife ve'l-târîh*, Belâzurî'nin (ö. 279/892) *Futûhu'l-büldân* ve son olarak İbn Ebî Hâtim'in (ö. 327/938) *el-Cerh ve't-ta'dîl* adlı eseri taranacaktır.

Muhtemelen Şâfiî'den bahseden ilk kişi olan Kelbî, ondan "el-fakîh" diye söz eder, fakat hakkında başka bir bilgiye yer vermez.³⁸ İbn Sa'd, Halîfe b. Hayyat ve Yahyâ b. Ma'în'in eserlerinde Şâfiî'nin ismine dahi temas edilmez. Ancak İbn Ma'în, kendisine sorulan sorulardan teşekkür eden *es-Sü'âlât* adlı eserinde Şâfiî'den olumsuz şekilde bahseder. Öyle ki "müslüman olan hiç kimse için Şâfiî'nin re'yini incelemesi [ve kabul etmesi] uygun değildir" der.³⁹ Cümlelerin devamında ise Ebû

³⁵ Müzenî, *el-Muhtasar*, Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1419/1998, 10, 16, 19, 23.

³⁶ Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1411/1991, 5: 295.

³⁷ Ebû Dâvud, "Manâsik", 53, "Talâk", 14, "Akdiye", 21; İbn Mâce, "Tahâra", 51, "Fiten", 24. Kırbaoğlu, İbn Mâce'nin Şâfiî'den hiç hadis rivayet etmediğine dair iddiası gerçeği yansıtmamaktadır (*Sünni Paradigmanın Oluşumunda Şâfiî'nin Rolü*, s. 206).

³⁸ Kelbî, *Cemheretü'n-neseb*, Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1407/1986, 61.

³⁹ İbn Cüneyd, *Sü'âlât İbni'l-Cüneyd li Yahyâ b. Ma'în*, Kahire: el-Fârûku'l-hadîsî, 2007, 81.

فقال [يحيى]: ما أرى لمسلم أن ينظر في رأي الشافعي، ينظر في رأي أبي حنيفة أحب إلي من أن ينظر في رأي الشافعي

Hanîfe'nin re'yini dahi onun re'yine tercih ettiğini belirtir. Dolayısıyla gerekçesi net şekilde bilinmese de çok erken dönemde Şâfiî'ye dönük bir takım eleştirilerin olduğunu söylememiz yerinde olacaktır.

Öğrencisi Ahmed b. Hanbel dahi *el-Esâmî ve'l-künâ* adlı eserinde Şâfiî'nin biyografisine yer vermez. Buhârî her iki tarih kitabında kısaca "204 yılında öldüğünü ve Mısır'da yaşadığını" belirtmekle yetinir⁴⁰ ve hakkında olumlu tek bir ifadeye temas etmez. Müslim de *el-Künâ* adlı eserinde Buhârî gibi kısaca onun biyografisine yer verir ve olumlu herhangi bir ifade kullanmaz.⁴¹ 'İclî, Şâfiî'nin biyografisine yer vermez, ancak İbrahim b. Ebî Yahyâ'dan bahsederken "onun râfizî, cehmî ve kaderi olduğunu ve Şâfiî'nin kendisinden hadis rivayet ettiğini" belirterek⁴² olumsuz bir bağlamda Şâfiî'nin ismini zikreder.

Büyük oranda Ebû Zür'a ve Ebû Hâtim'in açıklamalarından teşekkül eden *ed-Du'afâ*'da Şâfiî'ye dönük bir sempatinin olduğu söylenebilir,⁴³ fakat bu eserde dahi kendisinden çok bahsedildiğini söylemek zordur. Fesevî de tarihinde sadece üç yerde Şâfiî'nin ismine yer verir, birinde Hirâm'dan rivayetin caiz olmadığına dair onun görüşüne, diğer iki yerde ise başkalarından bahsederken onun ismine temas eder.⁴⁴ Belâzurî de aynı şekilde Şâfiî'den pek bahsetmez,⁴⁵ diğer bir ifadeyle Mâlik, Sevrî ve Ebû Hanîfe'ye nisbeten kendisine daha az atıfta bulunur.

Hicrî dördüncü asrın başlarına gelindiğinde İbn Ebî Hâtim'in Şâfiî'den uzun uzun bahsettiği ve onun hakkında müstakil bir eser kaleme aldığı görülür.⁴⁶ Ayrıca onun, muhaddislerin Şâfiî'den övgüyle bahsettiklerine dair ifadeleri ön plana çıkarmaya çalıştığı gözlemlenir. Dolayısıyla hadis kaynaklarından hareketle ulaştığımız neticeye uygun şekilde hicrî dördüncü asrın başlarından itibaren muhaddislerin tarih kitaplarında da Şâfiî'ye yönelik teveccüh gösterdiğini ve bunun da muhtemelen Rebî'in öğrencileri vasıtasıyla gerçekleştiğini söyleyebiliriz.

3. Ehli Hadis, Neden Şâfiî'yi Görmezlikten Gelmiştir?

İmâm Şâfiî, ilk *sünen* türü eser yazarlardan biridir. Dolayısıyla ona ait olan *es-Sünenü'l-me'sûra* adlı eserin *Muvatta* gibi hadis eserlerine kaynaklık etmesi beklenirken muhaddisler, Şâfiî'den pek hadis rivayet etmedikleri gibi onu ve eserini de pek dikkate almamışlardır. Rebî'den hadis dinlemek için Mısır'a giden pek çok âlimin ondan Şâfiî'nin eserlerini de icazet yoluyla aldıkları tarih kitaplarında aktarılır, fakat buna rağmen muhaddisler, onun eserlerine atıfta bulunmadıkları gibi onun ismine dahi yeterince temas etmemişlerdir. Bunun temel nedeninin ne olduğu net olmasa da konunun devamında zikredeceğimiz bazı hususların bunda etkili olduğunu söyleyebiliriz.

a. Şâfiî'nin isnâdının 'âlî olmaması: Muhaddisler, hadis dinlerken isnâdın 'âlî olmasına ve şeyhin yaşlı olmasına önem verirler. Şâfiî genç yaşta vefat etmiş ve hocalarının vefatıyla da kendisinin vefatı

⁴⁰ Buhârî, *et-Târîhü'l-evsat*, Riyad: Mektebetü's-Rüşd, 1426/2005, 4: 905; *et-Târîhü'l-kebîr*, Haydarabad: Dâ'iratü'l-Me'ârifil-Osmâniyye, ts., 1: 42.

⁴¹ Müslim, *el-Künâ ve'l-esmâ*, Medine: 1404/1984, 1: 503.

⁴² 'İclî, *es-Sikât*, (thk. Abdül'alîm), Medine: Mektebetü'd-dâr, 1405/1985, 1: 209.

⁴³ Ebû Zür'a er-Râzî, *ed-Du'afâ ve-ecvibetü Ebî Zür'a 'alâ sü'âlâti'l-Barzâ'i*, Medine: el-Câmi'atü'l-İslâmiyye, 1402/1982, 2: 485-486.

⁴⁴ Ya'kub el-Fesevî, *el-Ma'rifatü ve't-târîh*, Beyrut: Mü'essesetü'r-risâle, 1401/1981, 1: 155, 213, 3: 138.

⁴⁵ Belâzurî, *Futûhü'l-buldân*, Kahire: Matba'atü lacneti'l-beyâni'l-'arabî, ts., 1: 51, 68, 89.

⁴⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, Beyrut: İhyâü't-turâsi'l-'arabî, 1952, 1: 127; 3: 282; *İlelü'l-hadis*, Matâbi'u'l-Humeydî, 1427/2006, 3: 191; 4: 286.

arasında büyük bir zaman farkı söz konusu olmamıştır. Nitekim dönemin önde gelen muhaddislerinden Mâlik ve İbn Uyeyne Şâfiî'ye hadis hususunda kaynaklık eden iki önemli âlimdir. Mâlik ile Şâfiî'nin vefatı arasında 25 yıl kadar bir zaman farkı varken İbn 'Uyeyne ile vefatı arasında sadece 6 yıl gibi kısa bir zaman dilimi bulunmaktadır.

b. Şâfiî'nin hadis talebinde pek bulunmaması: Şâfiî, pek çok fakih gibi hadis için pek rihle yapmamıştır. Öğrencilik döneminde tek yaptığı yolculuk, Medine'ye Mâlik'in ders halkası için gerçekleştirdiği rihledir. Bundan dolayı Ahmed b. Hanbel ve arkadaşı Ebû Kudâme (ö. 241/855) gibi bazı muhaddislerin, Şâfiî hakkında "kalîlü't-taleb li'l-hadîs" tabirini kullandıkları görülür.⁴⁷

c. Hadiste zayıf kabul edilmesi: Şâfiî'nin hadiste zayıf olduğuna veya pek yetkin olmadığına dair iddialar da söz konusudur. Bu iddia sonraki muhaddisler tarafından pek kabul görmese de ilk dönemde böyle bir iddianın varlığından söz edilebilir.⁴⁸ Nitekim Yahyâ b. Ma'în başta olmak üzere bazı kimseler tarafından Şâfiî'nin hadiste zayıf olduğu dile getirilmiştir.⁴⁹ Öyle ki bundan dolayı Buhârî ve Müslim'in kendisinden hadis aktarmadığı öne sürülmüştür. Hatîb el-Bağdâdî de bu iddianın yersiz olduğunu ortaya koymak için *el-İhticâc bi's-Şâfiî* adıyla müstakil bir eser kaleme almış ve eserin girişinde bu iddiaya yer vermiştir.⁵⁰

d. Şâfiî'nin re'ye çok başvurması: Şâfiî öncesi incelendiğinde Hicazlıların re'ye ihtiyaç nisbetince başvurdukları, Iraklıların ise neredeyse bütün fikhî birikimi re'y merkezli ele aldıkları görülür. Şâfiî, Hicazlı olmasına rağmen eserlerinde re'ye çok yer vermiştir. Nitekim *el-Ümm*'de, konuyla ilgili hadisler mevcut olmasına rağmen re'yin daha baskın olduğu görülür. Kâdî İyâz (ö. 544/1149) ve İbn Haldûn (ö. 808/1406) gibi bazı âlimler ise Şâfiî'nin takip ettiği bu yöntemle Hicâz ve Irak ekolünü mezcettiğini belirtirler.⁵¹ Daha önce temas edildiği üzere Yahyâ b. Ma'în, meseleyi daha ileriye taşıyarak Müslümanların, Şâfiî'nin re'yini dikkate almalarının caiz olmadığını savunmuştur. Şâfiî'nin hicrî üçüncü asırda yaşayan muhaddisler tarafından göz ardı edilmesinin en önemli nedeni bu husus olmalıdır.

e. Şâfiî'nin Şiîlikle itham edilmesi: Şâfiî, Yemen'de kadılık görevinde bulunurken Şiî olmakla itham edilir, Rakka'da yargılanır ve uzun bir süre Irak'ta ev hapsinde tutulur. Bu siyasî mesele üzerinde pek durulmasa da Şâfiî'nin hayatına şekil veren önemli bir olay olmalıdır. Zira Kindî'nin (ö. 350/961)) de belirttiği üzere Şâfiî'nin Mısır'a göç etmesinde etkili olan nedenlerden biri de ehl-i beytten olan Abbâs b. Mûsâ'nın Mısır'a vali olarak atanmasıdır.⁵² Şâfiî'nin başından geçen siyasî olay dolayısıyla bazı muhaddislerin ondan uzak durduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Yahyâ b. Ma'în ve Ebû Ubeyd'in Şâfiî'yi Şiîlikle itham ettiği aktarılır, fakat Ahmed b. Hanbel, Şâfiî'de böyle bir

⁴⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7: 203; Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-madârik*, 3: 182; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm, Dâru'l-kitâbi'l-arabî*, 1413/1993, 16: 22.

⁴⁸ Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-medârik*, 1: 85.

⁴⁹ Saymerî, Hüseyin b. Ali, *Ahbâru Ebî Hanîfe ve ashâbih*, Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1405/1985, 86.

⁵⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *el-İhticâc bi's-Şâfiî*, Pakistan: el-Mektebetü'l-eseriyye, ts., 23-24.

⁵¹ Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-madârik*, 1: 91; İbn Haldûn, *et-Târîh*, Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, ts., 1: 448.

⁵² Kindî, *Kitâbü'l-vulât ve kitâbü'l-kudât*, Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1424/2003, 118.

hususu görmediğini ifade eder.⁵³ Beyhakî de Yahya b. Ma'în'in Şâfiî'ye karşı antipatisini Muâviye ve taraftarlarını bâğî şeklinde nitelemesinden kaynaklandığını söyler.⁵⁴

f. Rekabet duygusu: Şâfiî'nin genç yaşta önemli başarılar elde etmesi muhtemelen akranlarının, kendisini görmezlikten gelmesine sebep olmuştur. Nitekim Ebû Ubeyd'in Şâfiî'nin eserlerinden istifade etmesine rağmen onun ismine yer vermediği, aynı şekilde İshak b. Râhûye'nin Şâfiî'nin eserlerinin rivayet edilmesini engellemeye çalıştığı, fakat buna rağmen onun eserlerini elde edip *el-Câmi'* adlı eserini oluşturduğu tarih kitaplarında aktarılır.⁵⁵ Nitekim Ahmed b. Hanbel, Şâfiî'nin derslerine katılmasını İbn Râhûye'ye tavsiye ettiğinde yaşlı muhaddisler dururken kendisiyle yaşıt olan böyle bir gencin dersine katılamayacağını söyler.⁵⁶

g. Şâfiî'nin eserlerini Mısır'da yazması: Şâfiî döneminde belli başlı ilim merkezleri vardı, bunların başında da Hicaz ve Irak gelmekteydi. Şâfiî, Mısır'da eserlerine son şeklini verdiği için dolayî âlimlerin onun eserlerine ulaşması biraz zaman almış olmalıdır. Zira Şâfiî'nin eserleri, bir müddet Buveytî ve Müzenî tarafından yayılsa da asıl başarıyı küçük öğrencisi Rebî göstermiştir. Nitekim Ebû İsmâil et-Tirmizî, Rebî'den Şâfiî'nin eserlerini alanların 200 kişi olduğunu belirtirken zamanla bunun 700 kişiye ulaştığı ifade edilmiştir.⁵⁷

Sonuç

İmâm Şâfiî'nin âlimler üzerindeki etkisi büyük oranda fıkıh ve fıkıh usûlü alanında olmuştur. Nitekim bu bağlamda hicrî üçüncü ve dördüncü asırlarda doğrudan onun aleyhinde yazılan müstakil eserlerin yirmi civarında olduğu görülür. Fakat muhaddisler üzerindeki etkisinin nisbeten zayıf olduğu ve muhaddislerin büyük oranda onu görmezlikten geldikleri veya pek dikkate almadıkları söylenebilir. Dolayısıyla temel hadis ve tarih kaynaklarında yaptığımız incelemeler sonucunda Şâfiî'nin hadis ilminin dönüşümünde veya hadis kaynaklarının yazımında –en azından hicrî üçüncü asırda- dikkate değer bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Hicrî üçüncü asırda hadis eserlerinde büyük bir artış olmasının Şâfiî ile ilgili bir mesele olmayıp mihne sonucunda muhaddislerin mağdur kabul edilmesi ve mihne faciasından dolayı re'ye yönelik büyük bir tepkinin doğmasından kaynaklanmıştır. Nitekim Ahmed b. Hanbel'in başını çektiği bu harekete göre eserlerin sadece hadislerden teşekkül ederek yazılması gerekir ve Şâfiî'nin fıkıh alanındaki yazım üslubu bidat olarak değerlendirilir. Dolayısıyla hicrî üçüncü asırda yaşayan ehl-i hadisin tutumundan ve eserlerinde takip ettiği yöntemden hareketle Şâfiî'nin, dinî bilginin hadis merkezli ele alınması gerektiğini savunan ehl-i hadis ekolü içinde ele alınması pek uygun değildir.

Kaynakça

'Abdürezzâk b. Hemmâm. *el-Musannef*. (thk. Habîbürrahmân el-A'zamî), Hindistan: el-Meclisü'l-İlmî, 1403/1983.

Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. Beyrut: Mu'essetü'r-risâle, 1421/2001.

⁵³ Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nubelâ*, 10: 58.

⁵⁴ Beyhakî, *Menâkibu's-Şâfiî*, Kahire: Mektebetü dâri't-turâs, 1390/1970. 1: 451, 2: 259.

⁵⁵ Beyhakî, *el-Menâkib*, 1: 269-270; İbn 'Asâkir, *Târihu Dimâşk*, Beyrut: Dârü'l-fikr, 1415/1995, 51: 369.

⁵⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7: 202.

⁵⁷ Nevevî, *el-Mecmû' serhu'l-muhezzeb*, Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts., 1:9; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, 20: 97.

- Apaydın, Yunus. "Ehl-i Hadis Zihniyetinin Teorisyonu Olarak Şâfi'", *İmâm Şâfi' ve Şâfiilik*, Plural Publications, Köln 2018.
- Bedreddîn el-'Aynî. *'Umdetü'l-kârî*. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-'arabî, ts.
- Belâzurî. *Futûhü'l-buldân*. Kahire: Matba'atü lacneti'l-beyânî'l-'arabî, ts.
- Berg, Herbert. "Hadis Tenkidi". (Çev. Dilek Tekin ve İshak E. Aktepe), *Hadis Tetkikler Dergisi*, sy. 16, 2018, 107-167.
- Beyhakî. *Menâkıbu's-Şâfi'î*. Kahire: Mektebetü Dâri't-turâs, 1390/1970.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâ'îl. *el-Câmi'u's-sahîh*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1407/1987.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâ'îl. *et-Târîhü'l-evsat*. Riyad: Mektebetü's-Rüşd, 1426/2005.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâ'îl. *et-Târîhü'l-kebîr*. Haydarabad: Dâ'iratü'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, ts.
- Calder, Norman. *Studies in Early Muslim Jurisprudence*. Oxford: Clarendon, 1993.
- Dârimî, Abdullah b. Abdurrahmân. *es-Sünen*. Beyrut: Dâru'l-Beşâ'iri'l-İslâmiyye, 1434/2013.
- Duman, Soner. *Şâfi'nin Kıyas Anlayışı*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2009.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as. *es-Sünen*. (thk. 'Âdil Muhammed ve 'İmâd Abbâs), Kâhire: Dâru't-ta'sîl, 1436/2015.
- Ebû Zur'a er-Râzî. *ed-Du'afâ ve-ecvibetü Ebî Zur'a 'alâ sü'âlâti'l-Barza'î*. Medine: el-Câmi'atü'l-İslâmiyye, 1402/1982.
- El Shamsy, Ahmad. "Al-Shâfi'î's Written Corpus: A Source-Critical Study". *Journal of the American Oriental Society*, 132/2 (2012), 199-220.
- Ezrakî, Muhammed b. Abdullâh. *Ahbâru Mekke*. Beyrut: Dâru'l-Endülüs, ts.
- Hatîb el-Bağdâdî. *el-İhticâc bi's-Şâfi'î*. Pakistan: el-Mektebetü'l-eseriyye, ts.
- İbn 'Asâkir. *Târîhu Dimaşk*. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1415/1995.
- İbn Cüneyd. *Su'âlât İbni'l-Cüneyd li-Yahyâ b. Ma'în*. Kahire: el-Fârûku'l-hadîsî, 2007.
- İbn Ebî Hâtim er-Râzî. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. Beyrut: İhyâü't-turâsi'l-'arabî, 1952.
- İbn Ebî Hâtim er-Râzî. *İlelül-hadîs*. Matâbi'u'l-Humeydî, 1427/2006.
- İbn Hacer el-Askalânî. *Fethu'l-bârî*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379/1960.
- İbn Haldûn. *et-Târîh*. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-'arabî, ts.
- İbn Lebbâd el-Kayravânî. *er-Redd 'alâ's-Şâfi'î*. Tunus: Dâru'l-'arab, 1406/1986.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *es-Sünen*. Kahire: Dâru't-ta'sîl, 2014.
- İbn Receb el-Hanbelî. *Şerhu 'İleli't-Tirmizî*. (thk. Hemmâm 'Abdurrahîm), Ürdün: Mektebetü'l-Menâr, 1407/1987.
- İbn Zencûye. *el-Emvâl*. Suudi Arabistan: Merkezü'l-Melik Faysal, 1406/1986.
- 'İclî, Ahmed b. Abdullah. *es-Sikât*, (thk. Abdül'alîm), Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1405/1985.
- Kâdî 'İyâz. *Tertîbü'l-madârik*. Fas: Matba'atü'l-Fedâle, 1965-1983.
- Kastallânî. *İrşâdü's-sârî*. Mısır: el-Matba'atü'l-kubrâ el-Emîriyye, 1323/1906.
- Kelbî, Hişâm b. Muhammed. *Cemheretü'n-neseb*. Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1407/1986.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri. *Sünni Paradigmanın Oluşumunda Şâfi'nin Rolü* (Derleme). Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 2003.

- Kindî, Muhammed b. Yûsuf. *Kitâbü'l-vulât ve kitâbü'l-kudât*, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1424/2003.
- Koçinkağ, Mansur. "İmâm Şâfiî'ye Göre Fıkıh İlmi Açısından Hadisin İsnâdının Sıhhati Yeterli midir?". *Şırnak İlahiyat Fak. Dergisi*, 9/3, (Aralık 2018), 621-644.
- Koçinkağ, Mansur. "Erken Dönem Fıkıh Düşüncesinde Ehl-i Re'y ve Ehl-i Hadîs Ayrımı". *ÇÖMÜ İlahiyat Fak. Dergisi*, (2017), sy. 10, 53-78.
- Koçinkağ, Mansur. *Erken Dönem İslam Hukuk Düşüncesinde Re'y ve Hadis*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2018.
- Muslim b. Haccâc. *el-Künâ ve'l-esmâ'*. Medine: İmâdetü'l-bahs el-'ilmî, 1404/1984.
- Müzenî, İsmâ'îl b. Yahyâ. *el-Muhtasar*. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1419/1998.
- Nesâî. *es-Sünneü'l-kübrâ*. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1411/1991.
- Nevevî, Yahyâ b. Şeref. *el-Mecmû' fi şerhi'l-muhezzeb*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Özafşar, Mehmet Emin. *Hadîsi Yeniden Düşünmek: Fikhî Hadîsler Bağlamında Bir İnceleme*. Ankara: Ankara Okulu, 2000.
- Özşenel, Mehmet. *Ebû Yusuf'un Hadis Anlayışı*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2011.
- Saymerî, Hüseyin b. Alî. *Ahbâru Ebî Hanîfe ve ashâbih*. Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1405/1985.
- Sindî, Muhammed Âbid. *Müsnedü's-Şâfiî*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 1370/1951.
- Sübkî. *el-İbhâc fi şerhi'l-Minhâc*. Dâru'l-buhûs li'd-dirâsâti'l-İslâmiyye, 2004.
- Şâfiî, Muhammed b. İdrîs. *el-Ümm*. (thk. Rif'at Fevzî), Mansûra: Dâru'l-vefâ, 2001.
- Şâfiî, Muhammed b. İdrîs. *er-Risâle*. (thk. Ahmed M. Şâkir), Mısır: Mektebetü'l-Halebî, 1358/1940.
- Tirmizî. *el-İlel*. (*el-Câmi'* ile beraber), Beyrut: er-Risâletü'l-'âlemiyye, 1430/2009.
- Türcan, Zişan. "Hadis Şerhçiliğinin Doğuşu ve Gelişimi". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 8, sy. 16, 2009, 101-134.
- Ya'kub el-Fesevî. *el-Ma'rifatü ve't-târîh*. Beyrut: Mü'essesetü'r-risâle, 1401/1981.
- Zehebî, Muhammed b. Ahmed. *Siyeru a'lami'n-nubela*. (thk. Şu'ayb el-Arnâût ve diğerleri), Beyrut: 1402/1982.
- Zehebî, Muhammed b. Ahmed. *Târîhu'l-İslâm*. Dâru'l-kitâbi'l-'arabî, 1413/1993.